

PREKLAD LITERÁRNÝCH TEXTOV AKO MOST MEDZI JAZYKMI A KULTÚRAMI

Mária Dobříková (Bratislava)

Abstrakt:

V príspevku načrtujeme možnosti obsahovej stránky predmetu *Recepcia bulharskej literatúry na Slovensku*. Profily slovenských prekladateľov bulharskej literatúry 2. polovice 20. storočia (Ján Michalko, Mária Topoľská, Ján Koška, Emil Kudlička) a ich prekladateľské aktivity sú zdrojom nielen pre interpretáciu bulharsko-slovenských literárnych a kultúrnych vzťahov v oblasti prekladovej tvorby. Analýza vybraných bulharských literárnych diel a životné osudy ich prekladateľov tvoria mozaiku, ktorá plasticky odráža kultúrno-spoločenský, geopolitický a historický obraz Slovenska a Bulharska od začiatku 20. storočia po súčasnosť.

Kľúčové slová: bulharsko-slovenské literárne a kultúrne vzťahy, Recepcia bulharskej literatúry na Slovensku, Ján Michalko, Mária Topoľská, Ján Koška, Emil Kudlička, Gorna Mitropolia

Translation of Literary Texts as the Bridge between Languages and Cultures

Abstract:

We will describe possibilities of the content part of course *The Reception of Bulgarian Literature in Slovakia* in the contribution. Profiles Slovak translators of Bulgarian literature in the second half of 20th century (Ján Michalko, Mária Topoľská, Ján Koška, Emil Kudlička) and their translation activities are the source not only for the interpretation of Bulgarian-Slovak literary and cultural relations in the field of translation production. Analysis of selected Bulgarian literary works and translators' life destinies creating the mosaic, which plastically reflects cultural and social, geopolitical and historical image of Slovakia and Bulgaria from the 20th century to present.

Key words: Bulgarian-Slovak literary and cultural relations, Reception of Bulgarian literature in Slovakia, Ján Michalko, Mária Topoľská, Ján Koška, Emil Kudlička, Gorna Mitropolia

Do kontextu vyučovania cudzích jazykov na vysokých školách obsahovo zapadajú aj kulturologické, historické, literárne či translatologické témy. Osobitne v prípadoch, ak ide o filologické študijné programy, kde sa u absolventov popri získaní čo najvyššieho stupňa jazykovej kompetencie predpokladá schopnosť

kreatívnej syntézy i analýzy nadobudnutých teoretických vedomostí a praktických zručností, ktoré si osvojili počas štúdia. Na Katedre slovanských filológií Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave sú južnoslovanské filológie zastúpené lektorátmi slovenského a srbského jazyka a študijnými programami *Bulharský jazyk a kultúra* a *Chorvátsky jazyk a kultúra*, ktoré možno študovať v rámci odboru prekladateľstvo a tlmočníctvo.

Štúdium bulharistiky sa realizuje v kombinácii s programom slovenského alebo iného cudzieho jazyka. Má charakter filologického štúdia širšieho slavistického zamerania s dôrazom na normatívnu gramatiku bulharčiny a získanie poznatkov o bulharskej histórii, literatúre a kultúre. Popri teoretických jazykovedných a literárnovedných disciplínach sú profilujúcimi predmetmi prakticky orientované semináre a cvičenia so zameraním na translátologickú problematiku (odborný preklad, umelecký preklad, simultánne tlmočenie, konzekutívne tlmočenie) a kultúru jazykového prejavu so zreteľom na slovenský aj bulharský jazyk. Je prirodzené, že pri takto koncipovanom vzdelávacom programe sa kladie akcent na prekladateľsko-tlmočnicke zručnosti a jazykovú kompetenciu absolventov. Tí sa však môžu rozhodnúť nielen pre povolanie registrovaného tlmočníka, resp. prekladateľa, ale o zamestnanie sa môžu uchádzať prakticky vo všetkých oblastiach štátnej správy, masmédií a kultúry (redakcie, vydavateľstvá, vedecké inštitúcie, mimovládne organizácie, spoločenské a kultúrne ustanovizne). Absolventi nachádzajú uplatnenie ako pracovníci zastupiteľských úradov, ako zamestnanci medzinárodných obchodných inštitúcií, domácich a zahraničných agentúr, spoločenských organizácií, cestovných kancelárií a pod.

Vzhľadom na záber pracovných pozícií, v ktorých sa absolventi študijného programu *Bulharský jazyk a kultúra* môžu uplatniť, aj preto, že Filozofická fakulta UK v Bratislave je v súčasnosti jedinou vysokoškolskou inštitúciou na Slovensku, kde túto južnoslovanskú filológiu možno študovať, bolo pri skladbe predmetov dôležité docieľiť ich kontinuitu a vzájomnú integráciu v záujme čo najširšieho spektra získaných poznatkov. V ponuke povinne voliteľných prednášok a seminárov preto figurujú viaceré kurzy, ktoré siahajú nad rámec prekladateľsko-tlmočnickeho štúdia, no v konečnom dôsledku ho organicky dopĺňajú, ako napríklad *ekolingvistika*, *reálie Bulharska*, *súčasný bulharský film*, *repcia bulharskej literatúry na Slovensku* a i. Takéto extenzívne ponímanie štúdia smeruje k snahe vzdelávať poslucháčov nielen ako budúcich tlmočníkov a prekladateľov, ale zároveň ako odborníkov na slovensko-bulharské literárne, kultúrne a historické vzťahy. Aj v oblasti umeleckého prekladu je podstatné vedieť adekvátne aplikovať vedomosti získané z histórie, kultúry či literatúry na interpretáciu a analýzu literárnych diel. Z tohto dôvodu sú opodstatnené otázky: ako, akým spôsobom a v akom rozsahu priblížiť záujemcom o štúdium bulharistiky dejinné udalosti alebo osobnosti bulharskej kultúry a ich význam pre slovensko-bulharské kontakty v širších areálových súvislostiach.

V príspevku načrtujeme možnosti obsahovej stránky kurzu *receptia bulharskej literatúry na Slovensku*, ktorý Katedra slovanských filológií zaradila do ponuky povinne voliteľných prednášok a seminárov pred tromi rokmi. Pri príprave profilov slovenských prekladateľov bulharskej literatúry a pri kompletizácii súpisu ich prekladateľských aktivít vznikol rozsiahly materiál, ktorý presiahol tematiku prekladateľstva. Popri iných zdrojoch je východiskom nielen pre interpretáciu bulharsko-slovenských literárnych vzťahov v oblasti prekladovej tvorby, ale cez analýzu vybraných bulharských literárnych diel, životné osudy ich autorov a prekladateľov vytvára mozaiku, ktorá plasticky odráža kultúrno-spoločenský, geopolitický a historický obraz Slovenska a Bulharska od začiatku 20. storočia po súčasnosť.

Na prelome 19. a 20. storočia sa popularizácii bulharskej literatúry venovali najmä Svetozár Hurban Vajanský a Samuel Zachej. Vajanský bol napríklad autorom prvého slovenského prekladu básne Ivana Vazova *Pred hrobom cára Osloboditeľa* (1895). Od roku 1890 vychádzali Zachejove preklady Vazovových poviedok a noviel, v roku 1902 preložil jeho román *Pod jarmom* (Koška, 2003: 104). Prekladová tvorba z bulharskej literatúry zaznamenala na Slovensku najväčší kvantitatívny rozmach v druhej polovici 20. storočia. Ako uvádza literárny kritik a prekladateľ Igor Hochel, len v rokoch 1961 – 1970 vyšlo na Slovensku štyridsaťdva titulov bulharskej umeleckej spisby (Hochel, 1998: 123). V tom čase sa bulharskej literatúre začali venovať dvaja mimoriadne produktívni prekladatelia – Ján Koška a Emil Kudlička.

Literárny vedec, vysokoškolský pedagóg, básnik a prekladateľ Ján Koška (1936 – 2006) debutoval knihou reportáží o Bulharsku *Sľnečná Marica* (1961), vydal básnické zbierky *Snívanie o zbraniach* (1967), *Oheň s bukmi* (1970), *Prírodniny* (1972), *Účasť* (1973), *Letopočet* (1987). Publikoval desiatky literárnovedných štúdií a odborných článkov zameraných na problematiku slovensko-bulharských literárnych a kultúrnych vzťahov a tiež monografie *Bulharská básnická moderna*, 1972; *Slovenské literárne pohľady na bulharský juh (1876 – 1878)*, 1978; *Slovensko-bulharské literárne vzťahy 1826 – 1918*, 1985; *Receptia ako tvorba. Slovensko-bulharské literárne vzťahy (1826 – 1989)*, 2003. Z bulharčiny preložil 50 knižných titulov a vyše 200 prekladov publikoval časopisecky. Univerzita sv. Klimenta Ochridského v Sofii mu udelila titul Dr. h. c. za vedecké dielo v oblasti literárnej vedy (1997), je nositeľom Radu Starej Planiny 1. stupňa za mimoriadne zásluhy o výskum a popularizáciu modernej a novej bulharskej literatúry (2000), Čestnej plakety Marina Drinova za celoživotný vedecký výskum v oblasti literárnej vedy a popularizáciu bulharskej kultúry na Slovensku a i.

Emil Kudlička (1933 – 2009) sprístupnil slovenskej verejnosti významné bulharské literárne diela najmä z oblasti dramatickej tvorby, z ktorej preložil sám alebo v spoluautorstve s Jánom Koškom viac ako sto titulov. Osobitne sa sústredil na preklad drám Jordana Radičkova, Valeriho Petrova a komédií Stanislava Stra-

tieva. Najväčší úspech mala Radičkovova hra *Pokus o lietanie*, ktorá v bratislavskom Divadle P. O. Hviezdoslava vydržala sedem sezón a dosiahla 148 repríz (Kudlička, 1996: 264). Preložil *Dejiny Bulharska* (1962) a antológiu *Súčasná bulharská dráma* (1996), ktorú doplnil sprievodnou štúdiou a bibliografickým aparátom. Ako absolvent slovakistiky a rusistiky sa v bulharčine zdokonalil počas lektorských pôsobení na Univerzite sv. Klimenta Ochridského v Sofii (1968 – 1970, 1972 – 1973, 2000 – 2003). V rokoch 2000 – 2003 bol tiež externým lektorom slovenského jazyka a literatúry na Univerzite sv. Cyrila a Metoda vo Veľkom Trnove. Jeho aktivity však ďaleko presahovali rámec pedagogickej činnosti, prispel „k podstatnému obohateniu recepcie bulharskej kultúry na Slovensku“ (Panajotov, 2010: 7 – 8), ale aj slovenskej kultúry v Bulharsku. Za tieto zásluhy získal viacero bulharských štátnych vyznamenaní, ako sú: Rad sv. Cyrila a Metoda 1. stupňa, Rad Madarského jazdca 1. stupňa, zlatý odznak Mati Bolgarija a ďalšie. Meno Emila Kudličku nesie slovakistický kabinet na Fakulte slovenských filológií Sofijskej univerzity. Bulharskí kolegovia ho po ňom oficiálne pomenovali počas vedeckého seminára, ktorý sa konal 21. apríla 2010 pri príležitosti 20. výročia slovakistiky ako samostatného študijného odboru.

Emil Kudlička v citovanej stati *Bulharská dráma a my* uvádza, že „prvými prekladateľmi z bulharčiny boli ľudia, ktorí sa v Bulharsku narodili (bulharskí Slováci) alebo ľudia, ktorí tam žili dlhší čas“ (Kudlička, 1996: 250). V polovici 20. storočia to boli napríklad Ján Michalko, Milica Ambrušová, Liliana Amrušová, no najmä doposiaľ najčinnorodejšia a najplodnejšia prekladateľka bulharskej poézie, prózy, drámy a literatúry pre deti a mládež Mária Topoľská, rodená Kučerová (1909 – 2005), ktorá v 40. rokoch vstúpila do slovenskej kultúry ako autorka umeleckej spisby.

Medzi krajiny, kde našli Slováci svoj nový domov, patrí aj Bulharsko. Pristáhovali sa tam v období, keď sa krajina oslobodila spod Osmanskej ríše. Dôležitú úlohu v tom zohral Zákon o zaľudňovaní riedko obývaných oblastí. Krajina chcela takýmto spôsobom dostať na svoje územie najmä Bulharov žijúcich v cudzine, ktorí pracovali v poľnohospodárstve. Výhodné materiálne podmienky oslovili aj dolnozemskej Slovákov. Zákon sa síce vzťahoval len na Bulharov, ale bulharské úrady im umožnili presídlenie, keďže sa ukázali ako zruční, skúsení a na tú dobu pokročilí roľníci. Slováci tak od konca 19. storočia budovali svoje osady Mrtvica (terajší Podem), Gorna Mitropolia, Brašľanica a Vojvodovo. Svoju etnickú identitu si upevňovali vďaka jazyku a folklóru. Napriek tomu, že táto slovenská komunita patrila medzi najmenšie vo svete, na začiatku 30. rokov neexistovalo v žiadnej inej krajine toľko slovenských škôl ako v Bulharsku. Prichádzali na ne pôsobiť učitelia priamo zo Slovenska, resp. z Československa.

Jeden z nich, Ján Michalko (1907 – 1982), rodák z podtatranských Mengusovci, mal možnosť poznať ich každodenný, sviatočný i spoločenský život. Svoje pozorovania zhrnul v knihe *Naši v Bulharsku. Päťdesiat rokov ich života*,

práce, piesní a zvykov (1936). Okrem toho zozbieral a v roku 1944 pripravil do tlače ich piesňový folklór. Zbierka vyšla napokon v Bulharsku dvadsaťšesť rokov po jeho smrti pod názvom *Ej, Bugári, Bugári* (2008). Nárečie slovenskej menšiny v Bulharsku skúmal v roku 1949 slovenský jazykovedec Vincent Blanár. Výsledky terénneho výskumu publikoval v niekoľkých štúdiách, napríklad *Vplyv bulharčiny na jazyk v Slovákov a Čechov v Bulharsku* (1951). Gornomitropolským dialektom, špeciálne charakteristikou nárečového typu a slovnou zásobou sa vo viacerých prácach zaoberá dialektológ Anton Habovštiak. Okrem iného si všíma aj intenzitu vplyvu bulharčiny na toto nárečie a konštatuje, že doň „prenikli najmä abstraktá a kultúrne slová, pre ktoré sme v slovenských nárečiach nemali naporúdzí domáci názov“ (Habovštiak, 1998: 66). Ako exemplifikáty uvádza napríklad tieto slová a slovné spojenia: *boriť sa za prvenstvo*, t. j. bojovať, zápasíť o prvenstvo (od bulharského slovesa боря се); *otpusk*, t. j. dovolenka (od bulharského substantíva отпуск); *řečeňia*, t. j. prievan (od bulharského substantíva течение) a pod.

Po maturite pôsobila ako učiteľka na Čs. ľudovej a meštianskej škole v bulharskej Gornej Mitropolii aj Mária Topoľská, ktorá nemala slovenské korene, ale narodila sa v Prahe. Základnú školu navštevovala v rodisku (1915 – 1921), neskôr v rumunskom Baia Mare (1922 – 1923), kam sa jej rodina odsťahovala za prácou. V roku 1925 absolvovala Českú meštiansku školu v Sofii a po získaní štipendia Čs. ministerstva školstva a národnej osvety študovala na Štátnom učiteľskom ústave v Prešove (1925 – 1929). V Bulharsku sa stretla so slovenským učiteľom Tomášom Topoľským, ktorý sa stal jej manželom a neskôr spoluprekladateľom viacerých bulharských literárnych diel. Narodil sa v Gornej Mitropolii (okres Pleven), ale jeho rodičia i starí rodičia pochádzali zo Starej Pazovy. Manželia Topoľskí pôsobili medzi roľníckymi presídlencami – Slovákami do augusta 1940, keď boli preložený na Slovensko, do Michaloviec. Mária Topoľská začala od augusta 1940 učiť v Hažlíne pri Bardejove, ale v decembri toho istého roku ju ako učiteľku českej národnosti zo školských služieb prepustili. Do roku 1944 žila v Michalovciach, po vojne sa s rodinou presťahovala do Bratislavy. V období rokov 1947 – 1974 žila striedavo v Bratislave a v Sofii, kde manžel pracoval v československom diplomatickom zbore.

Na vlastnú tvorbu sa sústredila po nútenom, politicky motivovanom odchode zo školstva. Z jej korešpondencie, ktorú nám z osobného archívu poskytol Ján Botík, vyplýva, že v tom čase prežívala existenčne neľahké obdobie. Knižne debutovala zbierkou noviel z prostredia Slovákov žijúcich v Bulharsku *V putách zeme* (1944). Ako autorka sa tak „v štyridsiatych rokoch dostáva do slovenskej literatúry – a to rovno do hlavného vývinového prúdu, do okruhu tvorby, ktorá dlhšie bola označovaná ako lyrizovaná próza... a dobová kritika privítala jej knižný debut so značnou dávkou oduševnenia“ (Babiak, 1998: 60). Druhá zbierka noviel *Jedovaté roky* (1949, 1966, 1981) je tematicky zameraná na vojnové

udalosti. V 50. rokoch začala publikovať verše pre detského čitateľa. Vydala zbierky poézie pre deti *Pred spaním* (1960), *Modré nebo – letný deň* (1970), *Modrobiely svet* (1973, 1974) a *Ráno na svete* (1979). S pozitívnym ohlasom sa stretla zbierka básní a rečovníek *Zlaté leto* (1983, 1985) a knižka *Zelená pre žabku* (1984, 1986), obe vyšli aj slepeckou tlačou.

Už počas pobytu na východnom Slovensku spolupracovala na prekladoch bulharskej poézie s básnikom Pavlom Horovom. K prekladaniu ju predurčovala výborná znalosť bulharčiny, a hoci bola Češka, dokonale ovládala lexiku všetkých jazykových plánov i štýlov slovenčiny. K prekladateľskej práci pristupovala so znalosťou reálií a osobitostí východiskovej kultúry. Slovenskému čitateľovi sprístupnila klasické diela bulharskej literatúry, ako napríklad *Tabak* (1954, 1964, 1980) Dimitara Dimova, v ktorom presvedčivo zvládla problematiku a odbornú terminológiu tabakového priemyslu. V zbierke troch noviel Bogumila Rajnova *Nočné bulváre* (1966) bravúrne vystihla atmosféru veľkomesta a komunikačný štýl spoločenských vydedencov a stroskotaných ľudských existencií. Vo výbere noviel *Horúce poludnie* (1968) verne tmočí básnické obrazy, pútavé dialógy, jemnú iróniu a láskavý humor najvýraznejšej postavy bulharského slovesného umenia 20. storočia Jordana Radičkova. V novelách reprezentatívneho diela bulharského kritického realizmu *Staroplaninské povesti* (1968) Jordana Jovkova výstižnými umeleckými prostriedkami sprostredkúva romantický svet zbojníckych príbehov a ľudových povestí spätých s pohorím Stará Planina na Balkáne. So synom Milanom preložili najznámejší román bulharskej literatúry *Pod jarmom* (1960) aj román Georgiho Karaslavova *Nevesta* (1954), v ktorom modernými substitučnými prostriedkami realisticky zachytili obraz bulharskej dediny v medzivojnovom období.

Mária Topoľská prekladala aj bulharské dramatické texty. Viaceré z nich sa úspešne hrali na slovenských divadelných scénach, napríklad komédia *Kameň v barine* (1960) Georgiho Karaslavova, hra *Keď ruže tancujú* (1960) Valeriho Petrova, ale najmä satirická veselohra *Ženy s minulosťou* (1960) Dimitara Dimova. Osobitnú kapitolu jej tvorby reprezentujú preklady pre detského čitateľa. Výnimočnou tvorivou invenciou sa vyznačujú preklady knižiek *My vrabčatá* (1973) Jordana Radičkova a *Jemne povedané* (1987) Valeriho Petrova. Z bulharčiny preložila 40 prozaických, básnických a dramatických diel, v spoluautorstve s manželom Tomášom, synom Milanom a dcérou Danou ďalších 20 titulov. Jej preklady sa vyznačujú interpretačnou spoľahlivosťou a jazykovou i štylistickou kultivovanosťou. V roku 1966 získala za dlhoročnú prácu v oblasti umeleckého prekladu a upevňovanie slovensko-bulharských literárnych vzťahov bulharské štátne vyznamenanie Rad Cyrila a Metoda 1. stupňa. V roku 1968 jej za celoživotnú prekladateľskú tvorbu a významný podiel v budovaní slovensko-bulharských literárnych vzťahov udelili titul zaslúžilá umelkyňa.

Na základe porovnania originálov a prekladov konkrétnych bulharských literárnych diel nemožno nesúhlasiť s Kudličkovým konštatovaním, že „najusilovnejšou a najkultivovanejšou prekladateľkou bola Mária Topoľská“ (Kudlička, 1996: 250). Sebavedomý prekladateľský rukopis Jána Košku sa zakladá nielen na poznaní historických súvislostí a literárno-kritického ukotvenia prekladaného diela, ale pramení takisto z mnohotvárneho potenciálu jeho lexikálnych a štylistických prostriedkov. Pre Emila Kudličku je zasa príznačný vysoký stupeň prekladateľskej intuície. Najmä pri prekladoch dramatických diel interpretuje kolorit prostredia tak koncepcne a kreatívne, že jeho texty sa priam ponúkajú na scénickú realizáciu. Pre týchto troch najvýznamnejších popularizátorov bulharskej literatúry na Slovensku je typické, že na všetkých úrovniach pretlmočených literárnych útvarov dominuje ich kulturologický prístup k prekladu. Vnímajú ho ako tvorivý proces, pričom rešpektujú historický kontext a areálové osobitosti kultúrneho a geopolitického priestoru, v ktorých originálne texty vznikali, ako aj odlišné (ko)relácie prijímajúcej kultúry. V naznačených dimenziách, ktoré sme sa pokúsili predstaviť v našom príspevku, treba sprístupňovať poslucháčom prekladateľstva a tlmočníctva široké spektrum informácií o bulharských reáliách, histórii, literatúre a kultúre tak, aby po jeho absolvovaní neboli iba jazykovo zdatnými prekladateľmi či tlmočníkmi, ale aj kvalifikovanými odborníkmi v oblasti slovensko-bulharských jazykových, literárnych a kultúrnych vzťahov.

Literatúra:

- BABIAK, Michal, 1998: Slováci v Bulharsku v literárnej tvorbe Márie Topoľskej. *Nový život* 50/1 – 2. 59 – 63.
- BLANÁR, Vincent, 1951: Vplyv bulharčiny na jazyk Slovákov a Čechov v Bulharsku. *Jazykovedný zborník Slovenskej akadémie vied a umení* 5. 97 – 122.
- BOTÍK, Ján, 1994: *Slováci v Bulharsku*. Bratislava: Slovenské národné múzeum.
- BOTÍK, Ján, 1999: *Tam zložili aj svoje kosti. Kultúrnohistorické hodnoty náhrobných pomníkov zahraničných Slovákov*. Bratislava: Lúč.
- HLADKÝ, Ladislav (zost.), 2003: *České a slovenské odborné práce o jihovýchodní Evropě. Bibliografie za léta 1991 – 2000*. Brno: Masarykova univerzita.
- SEDLÁKOVÁ, Katarína, PENČEV, Vladimír (zost.), 2008: *Ej, Bugári, Bugári. Piesne bulharských Slovákov zozbierané Jánom Michalkom*. Sofia 2008.
- HABOVŠTIAK, Anton, 1998: *Krátky slovník nářečia slovenského gornomitropolského podľa Antona Habovštiaka. Ako sa rozprávalo v Gornej Mitropolii (Bulharsko)*. Bratislava: Print-Servis.
- HABOVŠTIAK, Anton, 1998: Gorna Mitropolia – slovenská enkláva v Bulharsku z jazykového hľadiska. Dobříková, Mária (zost.): *Slovensko-bulharské jazykové a literárne vzťahy*. Bratislava: T.R.I. Médium. 63 – 67.

- HOCHÉL, Igor, 1998: Preklad a literárnokritická recepcia bulharskej literatúry na Slovensku v 60. rokoch. Dobříková, Mária (zost.): *Slovensko-bulharské jazykové a literárne vzťahy*. Bratislava: T.R.I. Médium. 121 – 129.
- KOŠKA, Ján, 2003: *Recepcia ako tvorba. Slovensko-bulharské literárne vzťahy (1826 – 1989)*. Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV.
- KUDLIČKA, Emil, 1996: Bulharská dráma a my. Kudlička, Emil (zost.): *Súčasná bulharská dráma*. Bratislava: TÁLIA-press. 223 – 273.
- LINZBOTHOVÁ, Júlia, 1974: *Bulharská literatúra na Slovensku 1945 – 1972. Bibliografia prekladov*. Bratislava: Alfa.
- LINZBOTHOVÁ-LITSCHAUEROVÁ, Júlia (zost.), 1980: *Bulharská literatúra na Slovensku 1973 – 1977. Bibliografia prekladov*. Bratislava: Alfa.
- PANAJOTOV, Veličko, 2010: Osobnosť Emila Kudličku (13. 7. 1933 – 23. 7. 2009). *Kam smeruje slovakistika*. Sofia: Heron Press. 7 – 9.
- VILIKOVSKÝ, Ján, 1984: *Preklad ako tvorba*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.